

ken a nemzet ereje nyugodott, hol némely pillanatnyi előnyökért, hol kénytelenségből hatalmas uraknak engedték át jobbágybirtokukat. Néha a nyers erő, néha az a «douce violence», melyet a nagy vagyon és hatalom a gyöngére gyakorolni szokott, bírta reá őket, hogy ősi örökjüktől megváljanak. Így azután egyre nagyobb birtoktömegek halmozódtak fel egyesek kezén, másrészt mindig többen veszítették el existenciájok szilárd és biztosított alapját, mely minden szabályszerű állami és socialis fejlődés feltétele, akkor azonban a honvédelemnek is alapjául szolgált. Társadalom-politikai tekintetben nálunk is kétféle földbirtok alakult: az egyik, mely parancsolt, uralkodott, a másik, mely engedelmeskedett s mindinkább fölszivatott, megemésztetett a nagybirtok által.

A fekvő birtok mobilizálásával nem napjainkban találkozunk tehát először. Nem bírták azt akadályozni a legszigorúbb törvények is. De sohasem járt több veszélylyel, mint azon időben, midőn a birtokesere csupán egy kicsinyre mért körben mehetett végbe, midőn tehát szükségképen a nemzeti vagyon aránytalan megosztására és arra kellett vezetnie, hogy a honvédelmi tényezők ellátására rendelt tőke évi jövedelmében egyre kevesebben osztozzanak. Ha összes katonai kiadásaink 45⁰/₀-át ma csupán husz-huszonöt főtiszt élvezné, a többi tisztikar pedig semmi vagy legfőlebb szegényes ellátásban részesülne, honvédelmünk meg lenne bénítva s külső támadás ellen oltalmat nem birna nyújtani.

Körülbelül ilyesmi állott be nálunk a XVI. század elején s természetesen döntő befolyással volt az állam sorsára. A gazdaságtörténet világitása mellett az akkori nagy nemzeti catastropha számos eddig észre nem vett, de nagyon lényeges okával ismerkedünk meg. Az adataiból merített tanuságok szerint az akkori nehéz külső és belső válságok lényegileg a socialgazdasági s reá fektetett katonai-politikai szervezet állapotának természetes, sőt elmaradhatatlan folyományai voltak. E szervezet megromlása rontotta meg a Mátyás király alatt oly virágzó, oly erőteljes magyar államot s tette utóbb terméketlenekké az önállósága visszanyeréséért annyi kitartással, olyan hősiességgel vivott harcokat.

A MAGYAR POGÁNY SIRLELETEK.

PULSZKY FERENCZ

TISZT. TAGTÓL.

(Olvastatott a II. osztály ülésén, 1891. február 9-én.)

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADEMIA.

1891.

A MAGYAR POGÁNY SÍRLELETEK.

Azon korban, melyben a magyarok vezérek alatt Magyarországon mint a népvándorlás áradatának utolsó hulláma megjelentek, nem csak a régi klasszikus idők művészetének még hagyományai is a nyugaton teljes feledésbe mentek volt, de a germán törzsoéknél kifejlett ornamentika is elhalt a Karolingek uralkodása alatt, mert a nyugati császárok számára készült művek csak régiebb byzanci elóképek gyarló utánzásai, melyeknek sem beteges finomságával sem hatalmas technikájával nem versenyezhetnek.

A legnemesebb germán törzsek: a góthok, longobardok, és frankok, már régen hol kipusztultak, hol más elemekkel annyira összeolvadtak, hogy még nyelvek germánóságát sem tartották meg; Spanyol-, Francia- és Olaszországban tökéletesen latinizáltattak s mindenütt külön új nemzetekké váltak. Ily átmeneti kor, melyben csak az egyház tartja fenn kapcsolatát a múltnak művelődési hagyományaival, a művészet kifejlésére nem lehet előnyös; midőn még Byzanczban is a képostromló császárok egy egész századig (716-tól 810-ig) megszakítják a művészet folytonosságát.

Azon emlékekre nézve tehát, melyeket a magyar pogány sírokból felástunk, alig találunk analógiákat, de azért még is hiba volna ezekben a magyar genius első eredeti művészi felfogását látni. A honfoglalók ugyanis hódítók voltak, nem iparosok, ékszereiket szolgálók, hadi foglyaik vagy a hazánkban talált lakók készítették, oly korban, melyben a művészet hanyatlott. Ezen igénytelen ékszerek és durva szerszámok azonban reánk nézve a legnagyobb fontossággal bírnak. Miután a IX. és X. század írói és krónikásai a magyarok ruházatáról és fegyverzetéről minél kevesebbet szólnak, a magyar sírok mellékletei

csaknem az egyedüli emlékek, melyekből őseink kulturállapottairól némi, habár töredekes tudósítást meríthetünk. Csak újabb időkben fordult a figyelem legrégibb történelmünk ezen tanúi felé, melyekről a múlt századok nem tudtak semmit. Ugyan azért nagy volt az érdeklődés tudományos köreinkben, midőn 1834-ben a Bene pusztá homokjában a legelső magyar pogánykori sírt felfedezték, mely Berengár olasz király pénze által keletkezve volt, s azt Jankovich Miklós magyarázta a Magyar Akadémiában.

Ezen lelet azonban tizenkilenc évig az egyedüli maradt, mely a vezérek korára emlékeztetett, tehát nem is szerepelt irodalmunkban, mert csak 1853-ban jött ismét egy ősmagyar sírlelet napfényre, Vereben Fehérmegyében számos érmekkel a IX. századból; 1859-ben pedig Galgóczon egy khorassani Samanida szultán érmével. A hatvanas évek nevezetes kincseletei közül egy sem származott a vezérek korából: az ezen korbeli sírleletek csak azóta fordultak elő gyakrabban. Szolyván 1870-ben, Pörösön 1871-ben, Pilinben 1872-ben, Érdbáltán 1873-ban, Nagy-Teremián 1876-ban, Gerendáson és Nemes-Ócsán 1879-ben, Szeged-Óthalmon 1878-ban, ezeken kívül Alpáron, Gődöllön, Neszmélyen, Balkányon, Hugaajon és más közelebről meg nem határozható helyen, melyek régiségárusok útján jutottak a N. Múzeumba, hol most összesen tizenhat ily sírlelet őriztetik. Mint hogy többekben ezek közt a ló is el volt temetve urával s a kengyelvas eredetének kérdése még sem nálunk sem a külföldön nem volt véglegesen felderítve, sokan minden sírleletet, melynel a kengyelvas nem hiányzott, magyarnak tartottak. Innen magyarítható, hogy az Archæologiai Értesítő a) a jegy alatti tudósítója még a keszthelyi, letenyei, pusztatóthi, szeged-sövényházi és szentendrei mind sokkal régibb sírleleteket, sőt még a sokkal későbbi ernesztházi kincseletet is a magyar vezérkorba helyezte, a mint legújabb időkben is a monaji lelet magyarnak kereszteltetett el, csak azért, mert abban is kengyelvasat találtak.

Az eddig ismert ősmagyar sírok többnyire egyes előkelő vitézek és nejeik sírjai. Magyar sírmezőt csak Gerendáson, újabban Orosházán ástak fel, de ezek már az Árpádkori első királyok korából valók, úgy mint az alpári is, különben is sze-

gény mellekletekkel. Remélnünk kell azonban, hogy még sok gazdag sírlelet ez iránt is fog nevezetes felvilágosítást szolgáltatni történelmünk ezen eddig oly kevéssé ismert koráról. — Most csak azokról szólhatunk, melyek eddigelé tudomásra jöttek.

Az eddig ismert magyar sírleletek közül a balkányi és hugyaji a Szabolesi Múzeumba, Nagy-Kállóba került, néhány pikely Mogyorósról a Vácsi Múzeumba, a csornai lelet pedig az apát gyűjteményébe, a többi mind a M. N. Múzeumban őriztetik, hol különös súlyt fektetünk minden ily darabra, mely történelmünk ezen sötét korára némi világot vehetne.

Ezen sírleletek közt leggazdagabbak a pilinyi, a pusztabenei, a nagyteremiai, a szolyvai, a galgócezi és a verebi, csak hogy mindezek együttvéve nem mérkőzhetnek a Népvándorlási kor bármelyik nagyobb sírleletével. — Összesen csak három kardról szólhatunk, egy láudzsáról, néhány nyílhegyről, kengyelvasról, zabláról, szijvegről és esatról. Továbbá két fejdíszről, egy üvegkláris nyaklánczról, néhány pár fülbevalóról, karpereczről, gyűrűről, csüggőről, és számos bogláróról és pitykéről, melyek valószínűleg a ló szerszámának díszítéséül szolgáltak.

Az ékszerek mind ezüstből valók s aranyozással díszítvők, csak egy leletnél fordulnak elő bronz pitykék, Teremián pedig néhány arany boglár. — A mi az ornamentikát illeti, ez nem mutat nagy változatosságot, csaknem ugyanazon 8—10 motívum gyakori ismétléset találjuk a legkülönbözőbb helyeken: a rokonság mind e leletek közt félreismerhetetlen.

A Benepusztai sírlelet.

Jankovich Miklós szerint (Akadémiai Évkönyv II. 281. foly.) az 1834. június és július havában uralkodott szárazság a Pest megyei Jászföldön helyezett Bene pusztá sivar homokját mindinkább folyóvá tette, úgy hogy a szél egy ló és férfi esontvázát feltakarta, melyet a pásztorok kiástak, kiktől Szentkirályi Móríc az egész leletet megváltotta s a M. N. Múzeumnak ajándékozta. Állt pedig ezen lelet egy vas zablából, mely a ló fogai közt találtatott, két kengyelvasból, több számú nyílhegyből s rozsdactte kardból, melyet a pásztorok eltörttek, három részre osztottak s eladni nem akartak. — A silányabb ötvözesű három külön formájú 50 drbnál több

ezüst pikkely alólról mind három-három szeggel bír, melyek által valószínűleg, a lószerszám szijaira szegezettek, a jobb ezüstműből készült részben aranyozott boglárók az öv-dísznek részei, keskeny szíjvéggel.

A hős tetemei alatt 30 vagy 40 darab Berengár-féle ezüst pénz (915—923) találtatott, mind keresztül lyukasztva, tehát a köntösre volt varrva.

Jankovich Miklós a legnagyobb lelkesedéssel értekezik ezen leletről az Akadémiában; a tudományos szorgalom malasztos invocatiójával kezdi értekezését s végén Bene vitéz tetemét és sirmellékleteit apostrophálja oly hangon, mely a mostani kor stíljétől annyira elüt, hogy néhány sornak idézetét nem tartjuk feleslegesnek annak kimutatására, miként lehetett még hatvan év előtt az Akadémiában tudományos értekezésben szólni:

«Ti rokon, és eldödi korunknak tudunkra mindeddig legrégibb eredeti maradványai!» — így szól az öreg Jankovich — melyek majd ezer esztendeig föld gyomrában rejtve, s egészen elfeledve esendes álomban szunnyadoztatok, legyetek oly szerencsések, hogy általam felvirrasztva szintén új életre derítettven, dicső fejedelmeink boldogító kormánya alatt immár több százezerdon túl virágzó nemzetünk forró keblébe fogadtatva, közöttünk nyugodhassatok akkoron is, mikor én bokros tudományi szorgalmamnak szinte mint a valódi erénynek reám harmatozó díját és érdemét csak maga magában érzendem és Horatz böles jósolását: Plebeius moriar senex — majdnem tökéletesen betölten-dem; akkoron is mondom vezéreljen és mentsen titeket tisztelt hajdankori emlékek!!! a Magyaroknak irgalmas Istene, hogy késő unokáinknak úgy örvendetes mint buzdító példájokra az örökkévaló végzések beteljesedéseig fent tartathassatok, hogy fénylő magyar dicsőségünk untalan szomjára fennmaradhassatok, sem különben, mint nemzeti létünk összeroskadó romjainal temetessetek, elenyésszetek!» stb.

Értekezésében Jankovich nem írja le közelebbről az emlékeket, de utal a rézmetszetekre, melyek elég hívek, figyelmeztet a koponyán látható forradásokra és sebekre, bizonyosságul hogy a régi magyarok nem viseltek sisakot, csak kucsmát s megelégszik azzal, hogy a Berengár-pénzek nyomán a lelet magyarságát s korát kimutassa; végre a német tudósok ellen polemi-

zál, kik őseinket majd mindig vad barbároknak írják le, kik a kulturának legalacsonyabb fokán állanak, holott ezen sírlelet is kulturáról és ügyes technikáról ad bizonyosságot. Különös egyébiránt, hogy Jankovich nem ismeri fel a niellót s azt fekete aranynak, vagy a mint ezt értelmezi, platinának tartja.

A lelet jelenleg a M. N. Múzeumban őriztetik. Érdy az 1846. évi régiségtári naplóban a 9. tétel alatt következőképen jegyeztette fel ezen lelet darabjait:

c) 18 drb (lószerszámra való) résznyire aranyozott, kisebb nemű ékességek ezüstműből.

d) 920. évben élt Bene vitéz ezüst boglárkái, 59 drb.

e) Csattok, boglárkák s gombok ezüstműből és rézből, 15 drb.

f) 2 1/2 újjnyi hosszú, 1 újjnyi széles ezüst csatt, szárnyas oroszlánal ékes.

g) Bene vitéz nyakbavetője, vagy övszujára való, lilium alakú ezüst ékességek, 10 nagyobb 1 kisebb.

h) Két kengyelvas, egy zablá, négy nyílhegy vasból.

Szentkirályi Mórész pestmegyei alispán ajándéka. Lh. Bene pusztá.

10-ik tétel: Berengár 12 ezüst érme. Szentkirályi Mórész ajándéka. Lh. Bene pusztá.

A szíjvégen, melyhez hiányzik a csatt, phantastikus dombormű-állatot látunk, melynek izmait nielló rajz jelzi. A szárnyas griff-féle állat farka levélben végződik, levél jó ki szájából, levéllé vált a füle, levelet látunk a szíjvég mezejének alsó részén. — A szárny, mely már a griff nyakából ered, mintha lebegő sörény volna, szintén növényalakú. Ezen szörnynek némi analogiáját látjuk a ketluchi zománczos díszlemezben (lásd Dr. M. Much Kunsthistorischer Atlas der k. k. Central-commission. 1889, XCLIII. tábla 9. ábra.

A pilini ősmagyar sírmező.

A pilini Kövieses néven ismert nagykiterjedésű őskori sírmezőnek fennsíkjá, délről a Leshegy magaslattal végződik, mely egyik oldalon meredek emelkedéssel uralkodik a völgy felett. Itt báró Nyáry Jenő 1871. okt. utolsó napjaiban vezérkori magyar sírokat ásott fel, melyeknek mellékleteit a M. N. Múzeumban letéteményezte s az ásatásról az Archæologiai Közlemé-

nyek IX. kötetének első füzetében 1873-ban a 15-ik és következő lapokon beszámolt. Összesen öt sírt talált ottan; mind-egyikben a lovat a halottal temették el, kettőben a kutya csontváza is ott volt, de három sír már előbb fel volt dugva és kirabolva, kettő azonban teljes épségben ásatott fel. Az első sírban középtermetű, erős alkotású férfit talált, mindegyik szemgödreben nagyobb ezüstpikkely feküdt, oldala mellett másfél újjnyi széles, egy láb hosszú csontlemez feküdt, a báró ezeket a tegez fokjának tartotta, de a nomesóesai sírlelet analogiájára ezek a kardhüvely diszei lehettek, a kardot azonban nem lehetett az összerozsdásodott és összetört vasdarabokban felismerni, ellenben nyolcz nyilvas, melyek egyikénél a favesszőnek darabja is fenmaradt, melybe a vas belé volt ékelve s bőrszujjal megerősítve. Volt ott több vasdarab is, melyek a báró véleménye szerint a fapaizst tartották össze, de a fát az idő porrá változtatta, ez tehát pusztá feltevés. A csontlemezek előlapjai vörösre ki voltak festve, velök összekeverve kis bronz szegecskék fapor közt. A váz mellett fanyelű vas kés került elő, lábainál két kengyelvas, a koponya fölött egy diszített fekete üveggomb arany, fehér és vörös hullám vonalokkal diszítve, ez talán a halott fővegéhez tartozott.

A csontváz helyzetét így írja le a báró: «A lovas előtestével a ló elejére nehezedvén, fejeik egymást érték.»

A rézzel erősen kevert ezüsből (Patin) készült paizsforma boglárók, melyek mind meglehetősen szabálytalanul hosszúka-san hatszögűek, úgy hogy a nagyobbakat nyolczszögűeknek is lehetne venni, kídomborodó aranyozott keresztvonallal négy mezőre osztvák, melyek mindenikében határozatlan háromszög vagy négyszög emelkedik ki, ezek is úgy, mint a keret, aranyozva vannak. Huszonkettő került közülök a Múzeumba. Hogy szijra voltak erősítve, azt mutatja a hátul hozzájuk forrasztott három-három szögecske, melynek végén négyszögű lemezeket rájuk esavarva látunk. A báró ezeket mind a lószerszám diszítéseinek veszi, nézetünk szzerint a tiz nagyobbik alig ha nem a vitéz övéhez, s kardszujához tartozott, erre mutat t. i. a szijvég, mely alakjában hasonló a népvándorlási szijvégekhez, hosszában harmadfélszer ismétlődő növénydiszítéssel.

Csak egy ölnyi távolságra akadtak a második sokkal gaz-

dagabb sírra, melyben egy fiatal nő csontváza mellett a lovat és vadászkutyát eltemetve találták. A ló utolsó csikófogait változtatta, tizenötödfél maroknál nem volt nagyobb, hajlott orrcsontja által tűnt fel.

Szügyénél két szivalakú nagyobb, de különböző nagyságú ezüst lemez feküdt, az egyik felül kis növénydisz-domborművel diszítve, a másik két kiemelkedő szögfejjel. Az egyik közepén szivalakú, a másik korongalakú aranyozott bemélyedéssel ékes, mindegyikének hátán felül három és két szögecske a végén csavart lemezkével mutatja, hogy szijhoz voltak erősítve.

Találtak még hét nagyobb kerek boglárt. Az aranyozott mezőből közepén négylevelű diszes rózsza, ez, a mint látszik, kedvelt diszítés volt a vezérkori magyaroknál; találkozunk vele Teremián, Koronezón s más helyeken. A korong alsó lapján négy szögecske a rácsavart lemezekkel, de ezenkívül a korong tetején a szegélyzetből kiálló két karika vagy fül. Két hasonló, de nagyobb és tizenhárom sokkal kisebb kerek boglár munkája kevésbé diszes, ellenben két jóval nagyobb és négy kisebb hosszúka-san négyszögű boglár, ugyanazon rózsadiszítéssel, aranyozása által gazdag benyomást teszen.

Ott volt még harminckét kisebb ezüst kerek boglár, aranyozás nélkül, melyeken a rózsza csak három levelű, tovább kilencz jóval kisebb ezüst pikkely, közepén átlukasztva, de lemez fedí alól a lyukat, úgy látszik, hogy abba üvegyöngy volt foglalva, de ilyent nem találtak a sírban; ezeken kívül 85 drb apró disztelen pityke s egy bronz esatt vas tövissel. Ezeken kívül vas kés is volt a sírban, kengyelvas és csikózabla.

A nő koponyája oldalán két arany hólyagos fülbevalót találtak, nyakán különféle nagyságú, alakú és színű üvegyöngyöt, összesen hatvanat, melyek közül 20 élenyült keleti gyöngy, a többi sárga, kék, lila, fehér, zöld és fekete üvegyöngy. Jobb kezén ezüst gyűrű, felül kék kereszt alakú üveg. Találtak még egy vasbafoglalt czápa fogat, mely amulettül szolgált; egy ezüst gomb görög felírással +K. E. BOHOHHANA AMH. Uram segits, de a következő betűk nem adnak értelmet, végén Amen. Kegyes Lajosnak (Ludovicus Pius) 814—840 érme, melynek átlukasztása bizonyítja, hogy ákszerűl, nem pedig pénzül szolgált, mutatja, hogy a pilini sírok a vezérkori sírok közt a

legrégibbek közé tartoznak. Kegyes Lajos harminczhat évig tartó uralkodása alatt sok pénzt veretett, azért azok sokkal tovább maradtak forgalomban, mint utódaiéi.

Ismét egy öl távolságra találták a harmadik lovas sírt, ez azonban fel volt dülva és kifosztva, közvetlen mellette még két, szintén feldült lovas sír, a csontok szét voltak hányva, kincseiktől kifosztva, a harezi lovakon nem volt ékesség, az egyik harezosnak feje hiányzott. Egy nagyobb díszített csont tokból, mely csakugyan a tegeznek alsó részét fedhette, néhány nyilból és kengyelvasból állt az összes megmaradott sirmelléklet.

A verebi pogány sír.

Érdy János a verebi sírleletet az Akadémia Évkönyveinek IX. kötetében a 14. lapon következőképen írja le:

Fejér vármegyében Vereb helysegből és területén, széles út emelkedik nyugot felé, egész a messze kilátású lovasberényi határig. Az 1853. évi esőzivatáros tavasz ez utat is megromgálta, javításakor a munkások annak éjszaki árkában azon évi május 9-én oly sírgödöröt találtak, melyben fiatal lovas volt paripástól eltemetve. E nagy nevezetességű pogány sírt Végh János, verebi földbirtokos, mentette meg a végrombolástól, ki azt egészen a nyers földig ásatta föl, nagy vigyázattal ügyelvén az előfordultak minden körülményeire. Ezen egy ölnél hosszabb és másfél ölnyi mély sírgödörben mindjárt a hányt földnek fensőbb rétegei közt elkorhadt lécsontváz fordult elő, ez alatt a sírgödör közepén elszórva találtatott: 1. Két kengyelvas, melyekhez hasonlók a livlandi sírokban fordultak elő. (Baehr: Die Gräber der Lieven, 1830. Tafel XVI. 6, 7, 8.) 2. Zabola, csikó-zabla vasból. 3. Vas karika. 4. Vas csatt. 5. Vas csatlófele, melynek hátlapján két fejes szeg tűnik elő jeléül, hogy az szíjra volt szegeivel megerősítve. A két szeg közti görbülete mutatja, hogy az csattul szolgált. 6. Huszonkilencz darab mintegy felényire rézzel vegyített rossz ezüst boglár vagy pikkely, négyféle változatban. Minden boglár hátlapján két apró fejes szeg látható, azokat kivéve, melyek ki vannak likasztva, mert ezek hátlapján három kiálló szeg tűnik elő. 7. Szintoly rossz ezüst, de arannyal futtatott karikás boglár, hátlapján három apró fejes szeg-

gel. 8. Rossz ezüst csatt, hátlapján négy apró fejes szeggel. 9. E csattnál hosszabb rossz ezüstlemez szíjvég, hátlapján négy apró fejes szeggel. Azt már említők, hogy ezen boglárok hátlapján apró fejes szegek láthatók; de még az is figyelemre méltó, hogy e szegek csücsaira apró fejek vannak verve, miből azt vehetni ki, hogy a boglárok paripa-szerszámra, kantárszíjakra voltak fűzve s azokat ékesítették, a mi annál bizonyosabb, mivel az elsorolt műdarabok a lécsontváz alatt és ember-csontváz fölött a sírgödör közepén találtatnak. A paripa-csontváz és szerszámainak műdarabjai alatt egy ölnyi hosszú ember-csontváz feküdt, mely lábaival keletnek, fejével nyugatnak a sírgödörnek egész hosszában volt letelve. 10. Jobb oldalán, kezének elporlott csontjai között volt azon ezüst gyűrű, melybe zsirlaféle fehér lágycő (steatit) van foglalva. 11. Ezüst nyilt karika. 12. Nyilt karika sárgarezből (bronzból). 14. Az ember-csontváz baloldalán találtatott együtt egy csomóban hat nyilvas. Nyugaton a nyilvasnak nyaka volt likas s abba szúrták a nyelet: keleten ellenben a nyél volt kifurva s abba ütötték a nyilvasnak hegyes szárát. 15. Az ember-csontváz melle XII ezüst éremmel volt borítva; ez érmek mindegyike két helyütt van kilyukasztva, miből az tűnik ki, hogy azokat az itt paripástól eltemetett pogány lovas mellén viselte. E nagy ritkaságú érmek vizsgálata alább következik. 16. A koponyán akár kard- vagy szekereze-csapással vágott, akár tompa fegyverrel zúzott nagy seb vonja magára figyelmünket. 17. E nagy seb ezüst lemezzel volt befödve, jeléül, hogy az itt eltemetett lovas a csatatéren harezolt, hol nagy sebet kapott, de a harezmezőn nem vált meg életétől, hanem gondos sebészi ápolás alá került, mint a fejét borító ezüstlemez mutatja.

Érdy leírásához csak azt jegyezzük meg, hogy a 29 pityke csak nagyságra nézve különbözik egymástól, szabálytalan hosszú nyoleczsöveget kepeznek, belül még szabálytalanabb nyoleczsöggel; a szíjvég bevésett egyszerű szalagdiszszel ékes; a koponya kifurása emlékeztet az őskorban gyakori koponya-kifurásokra, melyekről B. Baye értekezett, s melyek a régészeti congressusokon többször megvitattattak, a nélkül, hogy az ily kifurások okáról biztosabb felvilágosítást nyertünk volna; a magyar kifejezés »agyafúrt«, ezen akár vallásos, akár orvosi műtéttel lát-

szik összeköttetésben lenni. A kivágott koponyadarab amuletnak használtatott.

Az érmeek Berengáriuséi, Német Lajosé, Sergius pápái. A gyűrűn a setétszínű steatit ezüst keskeny körfoglalatain négy gombot látunk.

A nagy teremiai sírlelet.

A nagy teremiai sírleletnek közelebbi körülményeit nem ismerjük. 1876-ban ásották fel s 1877-ben jutott vétel útján a N. Múzeumba. Egy érmet sem találtak ezen sírleletnél, mely korát meghatározná, de az analogia a többi keltezett ősmagyar sírleletekkel oly szembeszökő, hogy hovátartozása iránt nem támadhat semmi kétely. A legnagyobb szivalakú sima ezüst boglár felül két kidülő gombbal, közepén aranyozott szivalakú mélyedéssel, főkéletes hasonlóságot a piliniek; tőgyszintén egy nagyobb, egy kisebb s egy még kisebb ezüst boglár háromlevelű rózsával, ismét a piliniekkel a legszorosabb rokonságban áll, mondhatnók ugyanazon műhelyből származott. Ezekkel szintén rokon 10 négyszögű boglár, melyeknél egy középső gombból négy levél fejlődik ki, melyek egy-két átlukasztott karikák által egymástól elválasztatnak, ezekhez hasonlít 12 valamivel kisebb ily négyszögű boglár négy nagy levéllel, mely a központon kiemelkedő gombból ered; 91 pityke gombalakú közepén kiemelkedéssel, azonos a benepusztai pitykéekkel. Tizenegy aranyboglár, hosszúkás fűzfalevel alakú, beponozolt díszes kereszt által négy mezőre osztva.

Tíz pityke, hat nagyobb, négy kisebb, közepén ki van mélyedve s aranyozva. Sajátságos ezen leletnél két egymásnak megfelelő háromszögű ékszer gyöngykerettel, filigrán-díszszel, melynek mezejéből rekesztővösséggel foglalt hat üvegkláris emelkedik ki. A középső fejtér, a többi kek és rózsaszín, néhány elkallódott. Egyszerű lemez-karpereczet is látunk itt, hat félgombot mindegyiken kis karika fül, két esattot, két nagyobb ezüst gombot, az egyiket filigrán-díszszel, melyek talán fülbevalóul szolgáltak; néhány növénydíszszel ellátott boglárt három változatban, kiszélesedő alakban, végre két darab lenszövetet, az egyik finomabb a másik valamivel durvább. Egy nagyobb boglárnak több rendbeli töredékei is találtattak, me-

lyeken a növénydíszítés kivehető; elkorhadt három milliméter széles fadeszkácska-darabokban bent van meg egy gyűrűforma ezüst dísz és többféle gombok.

Mindezen tárgyak jó ezüstből készültek s a technika kiválóbb, mint a verebi pitykéknél.

A gödöllői sírleletnél négy oly sima szivalakú, közepökön bemélyedt boglárt találtak, mint Pilinben és Teremián; ezek azonban sokkal kisebbek. A négy levelű rózsza sem hiányzik két példányban, itt azonban áttört munkában találjuk.

A pörösi és anaresi leletekből csak a pitykék maradtak fenn, melyek kevés változattal hasonlók a piliniekhez és teremiaiakhoz.

A balkányi és hugyajai néhány pitykét, melyek a szabolesi múzeumban Nagy-Kállón őriztetnek, látjuk Hampel értekezésében az «Archeologiai Értesítő» V. kötetének 83. lapján és az őskori régiségek kiállítási francia katalógusában.

A galgóczi, szolycsai, csornai és egyéb leletek.

1870-ben szántották fel Galgócson egy lovas sirt, mely Nasr ben Ahmed transzkaukasiai Samanida szultán ezüst érme által keltezett. Az érem keresztül van lyukasztva, tehát nem pénzűl, hanem ékszerűl került a sírba. Ezen uralkodó a Hedzsira 331-ik évében halt meg, tehát 912-bc. Karabacsek híres orientalista szerint ily pénz Galicziában is fordult elő, meg is jegyzi (Értesítő III. 119.) hogy a samanida pénzek a X. században világkereskedelmi eszközül szolgáltak és nagy mennyiségben vitettek Észak-Európába Oroszországon át, sőt Európa nyugati részébe is elhatottak.

A leletből egy kerek kengyelvas, az ezüst szegekkel díszített vas zabla, s több személyes ékszer jutott a M. N. Múzeumba, (Ért. III. 466.); jelesen két egyszerű ezüstlemez karperecz, egy hat ezüst sodronyból font nyakperecz, melynek sima lapos egyik vége karimában, a másik kis tekercsen végződik, két ezüst szilvaalakú trébelt növény (?) díszítéssel ellátott fülbevaló s egy nagyobb felfordított paizs alakú ezüst lemez, sajátságos kidomboruló trébelt növény díszítéssel. — Négy zsinór összefűzéséből kilencz egyforma egész és kilencz félmező — mindegyik

széles és rövid alakult, — melyeknek aranyozott mezejét sajátos complicált leveldisz tölti be. Ezen különös lemeznek analogiáját a szolyvai lovas sírleletnél találjuk, melyet Lehoczy Tivadar 1870. június 24-én egy halomból a Latoreza völgyében, Szolyvától nyugatra $\frac{1}{8}$ mérföldnyire, ásott ki, s az Arch. Ért. III. 201—206. bővebben ismertetett. Ez is lovas sír volt, a lófej mellett az ember koponyáját találta, mely, mint az egész csontváz, egészen el volt porladva s a nyirkos agyaggal összeolvadva, s e helyt föltűnt egy zöld rozsdától bevont ezüst lemez s hozzá tapadva a süvegnevez némely foszlánya, valamint barna haj vagy prémdarabokkal. A szolyvai lemez díszítése be van vésve, nem domborúan trébelve, mint a galgóczi, de a díszítés modora feltűnő rokonságot mutat. Az elrendezés, mint általában az ősmagyar ornamentika széles rövid formákat mutat; a phantastikus növénydisz távolról repülő méhre emlékeztet. Ezen lemezek e szerint süvegdiszkek voltak. Szolyván is találtatott hólyagos fülbevaló, mint Galgóczon; úgy látszik tehát, hogy a nőt is a férfi mellé temették; ott volt tovább rozsa által erősen megtámadva két kengyelvas, zabla és kard, mely szerencsétlenül eltört. A nemes-ócsai lelet analogiájából is mondhatjuk, hogy nem hasonlít a germán spáthához, melynél jóval keskenyebb, egy oldó pengéje görbülést mutat, mint a keleti kard. A hat nyilvas egyikén megmaradt meg a vesszőnek egy része is és a börszif, mely hozzáerősítette; vértnek, paizsnak, sisaknak semmi nyoma nem volt, ellenben több rozsdáerte vastörödek, mely alaktalanná vált s veres, fekete és zöldes cseréptörödek. A galgóczi ezüst nyakperczekzel némi rokonságban állnak azon bronznyakperczek, melyek több közelebről meg nem határozott helyről a N. Múzeumba kerültek. Ezek hol két, hol három, hol négy bronz sodronyból fonvák; némelyiken látjuk még a két felette vékony bronzszáלבól öss efönt két finom huzalt, mely a fonás által támadt mélyedéseket egész hosszukban követi.

Ez nézetünk szerint szinten jellemző az ősmagyar sírleletknél, sőt kérdés, nem tartoznak-e mind a font ezüst torquesek, szintén a magyar sírleletekhez. 1890-ben a bolgár Dunaparton is ástak fel egy arany karperecz-párt, mely ezen technikával készült, tehát kétség kívül a X. századból való s mutatja, hogy

ezen divat keletre a magyar határokon túl is ismeretes s a magyar ékszerek előkepe volt.

A nemes-ócsai lelet főleg a kard által nevezetes; ez is eltört ugyan, de markolata nem egyenes hanem hajlított, s hogy a kard is olyan alakú volt, ezt bizonyítja néhány hosszú keskeny csontlemez, melyek a hüvelyt díszítették, ezek is hajlítottak. A neszemélyi leletnél csak két díszes pikkely maradt fenn az ékszerekből, különben ott van a zabla és kengyelvas.

Csornán a prépost birtokán több népvándorlási sír szomszedságában felástak egy magyar vezérkori sírt, melyet nyolcz erem keltez: Német Lajosé, Berengarius királyé és első Henriké. Ezen ermek egy egész századot képviselnek (Német Lajos + 840, Berengar + 923, I. Henrik + 936); természetes, hogy a legkésőbbi áll legközelebb a temetés idejéhez. A sír mellékleteit, az Arch. Értesítő 1889-iki évfolyamában 267. lapon Hampel József írta le tüzetesen. Érdekes a különböző pikkelyek és klárisok közt három boglár, mely tökéletesen megegyez a pilini és teremiai háromlevelű rózsakorongokkal, új néhány átfönt cyprea kagyló, melyet csaknem időkig különösen Magyarországon, de a külföldön is a lószerszám díszítésére szerettek felhasználni. A két hólyagos fülbevaló hasonlít a szolyvaihoz és pilinihez, a szijvég különös, mert díszre három domború számárfejet mutat.

A törteli kazán.

1871-ben Thurzó Miklós a nagy-kőrösi törteli pusztán egy nagy nevezetességű bronz kazánt talált, mely már nagysága által is képes feltűnést okozni. Egész magassága 0'885 mm. átmérője 0'220 mm. a bronz vastagsága 3 mm. tehát nagyobb, semhogy házi mindennapi használatra szolgált volna, füle is oly különös, hogy csak úgy van értelme, ha dorongot dugnak befé, hogy két ember vigye vállán. Ezen massív emlék eltörve feküdt a földben, de minden darabja meg volt a második fül egy levelének kivételével, a törés természetesen csak nagy erő-kifejtéssel törtenhetett, készakarva, de nem azért hogy beolvasszák, ugyanazért valószínű, hogy a kazán vallási ezélokra szolgált s azért rombolták össze, midőn az új vallás, a kereszténység, a régi pogányságot s annak eszközeit eltörölte. Alakja

rendkívüli, hasonlót csak a berlini múzeum ősrégiségei között találtam, de az ottani kazán kétharmaddal kisebb. Diszítése egyszerű. A magas kazán mezejét kettős kidomborodó vonal osztja négy mezőre s ezeknek mindegyikén a belső vonalról nyolcz gyűrű függ egyenes vonalon kidomborodva 415 mm. hosszúságban. A kettős keret felett vonul egy hasonló vastagságú karima az egész kazán körül, felette ismét szélesebb karima s négyszögben három oszlopat két négyszögű űrt képez, ez a fül, melyen negy gomba-alakú diszítés felkört képez s két más gomba-alakú diszítést érint, mely a kazán felső karimájából emelkedik. Az alak egészen sajátságos, barbár, vagyis nincs benne semmi visszaemlékezés a klasszikus régiség hagyományaira, de azért még sem izléstelen sőt arányában tetszetős. Korának meghatározásában csak azon körülmény vezérelt, hogy erőszakosan törték el, s még sem olvasztották be az értékes fémét, de eltérése után valószínűleg eltemették. A mi a régi vallás hívei által történhetett.

Beismerjük, hogy ezen okoskodás igen könnyen kifogásolható, s azért nem is ragaszkodunk csökönösen abhoz, hogy a Történi kazán a magyar vezérkorba való, csakhogy máshova sem helyezhetjük, mert a maga némében unicum.

Végső.

Hogy ha azt kérdezzük, mit tanulunk a magyar pogány sírleletekből a vezérkori vitézek ruházatáról és fegyverzetéről, a következőkben összesíthetjük tapasztalatainkat:

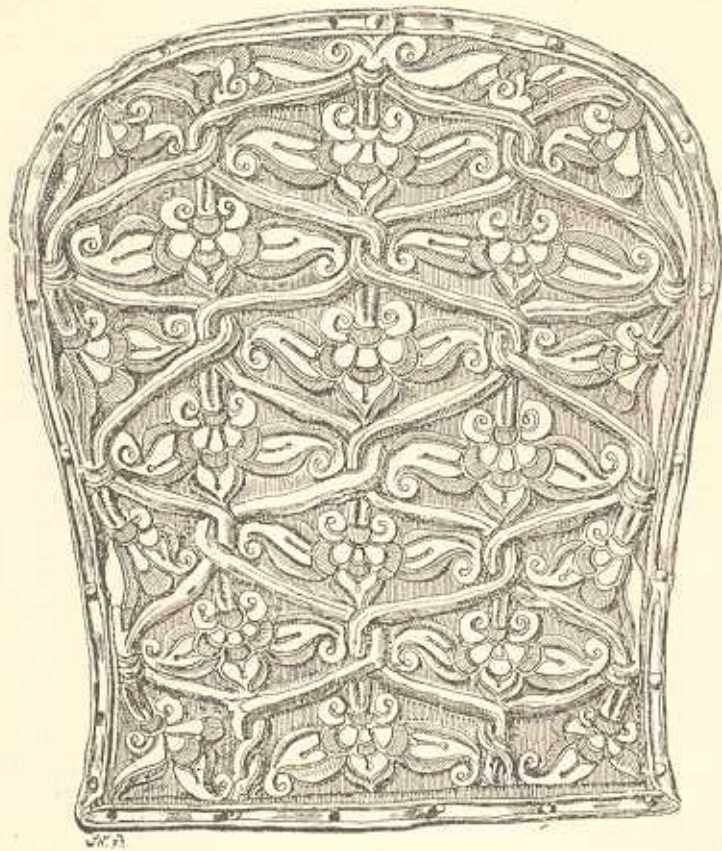
A sírok, melyeket eddig felástak, mind lovas sírok, melyekben a vitézt lovával együtt temették el. A ló mindig rajta fekszik a lovag tetemén, minek következtében az elporlott lószerszám ezüst diszei a vitéz ruházatának diszítéseivel gyakran összevegyültek. A vas zablá a galgóczi leletnél ezüst gombokkal ékes, a kengyelvasak többnyire karika alakúak, a lószerszám földíze szív alakú ezüst lemez, közepén aranyzott mélyedéssel; ilyet találtak Pílinben és Nagy-Teremián, ez a ló szügyére volt alkalmazva. Hasonló alakú de kisebb ily lemezek Gödöllőn fordultak elő. Egyszerű gombalakú ptykék ékesítették a lószerszámot, különböző változatokban.

A lovagnak nem volt sisakja, mit a koponyán látható sebhelyek is bizonyítanak. A főveg, a szolyvai lelet tanúsága szerint, nemezből készült, prömmel diszített kucsma lehetett, melyhez elől paizsforma ezüst lemezt alkalmaztak, melyre növénydisz geometrikus hosszúkás keskeny négyszögekben való elrendezéssel, hol trébelve (galgóczi lelet) hol vésvé volt. A ruhára ezüst pikkelyeket vagy külföldi pénzeket varrtak fel, páncélnak nincs nyoma.

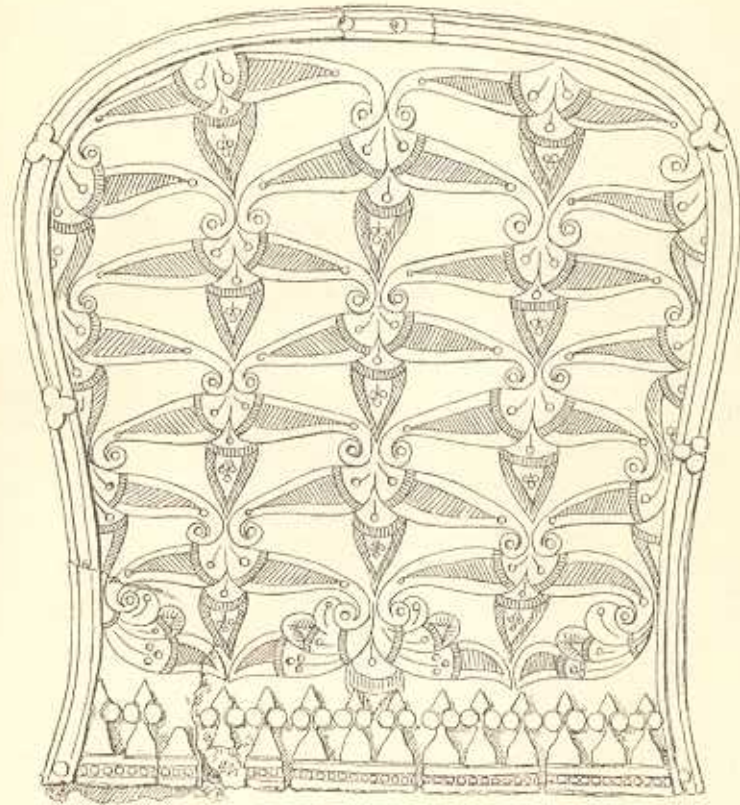
Az öv keskeny volt, a kard szintén keskeny, nem erősen görbült, tokját veresre festett elefántesont lemez-darabokkal diszítették, ezek mind simák.

Vajjon a sírban talált nyak- és karpereczek a férfi vagy a nő ékszeréhez tartoztak-e, ez eddig bizonytalan, de valószínűbb, hogy a nő tetemét diszítették, mert az-éddig felásott sírokban a nő esontváza mindig a vitéz esontváza mellett fekszik hol arany hol ezüst díszes hólyagos fülbevalóval. Az ezüst vagy bronz nyakperecz vastagabb drótnak hol három hol négy szálaból van összetonva, néha még két finom fonott ezüst szál van bevezetve azon közökbe, melyek a vastagabb drót fonásából erednek. Üveg és ezüstkláris szintén a nő ékszeréhez tartozik.

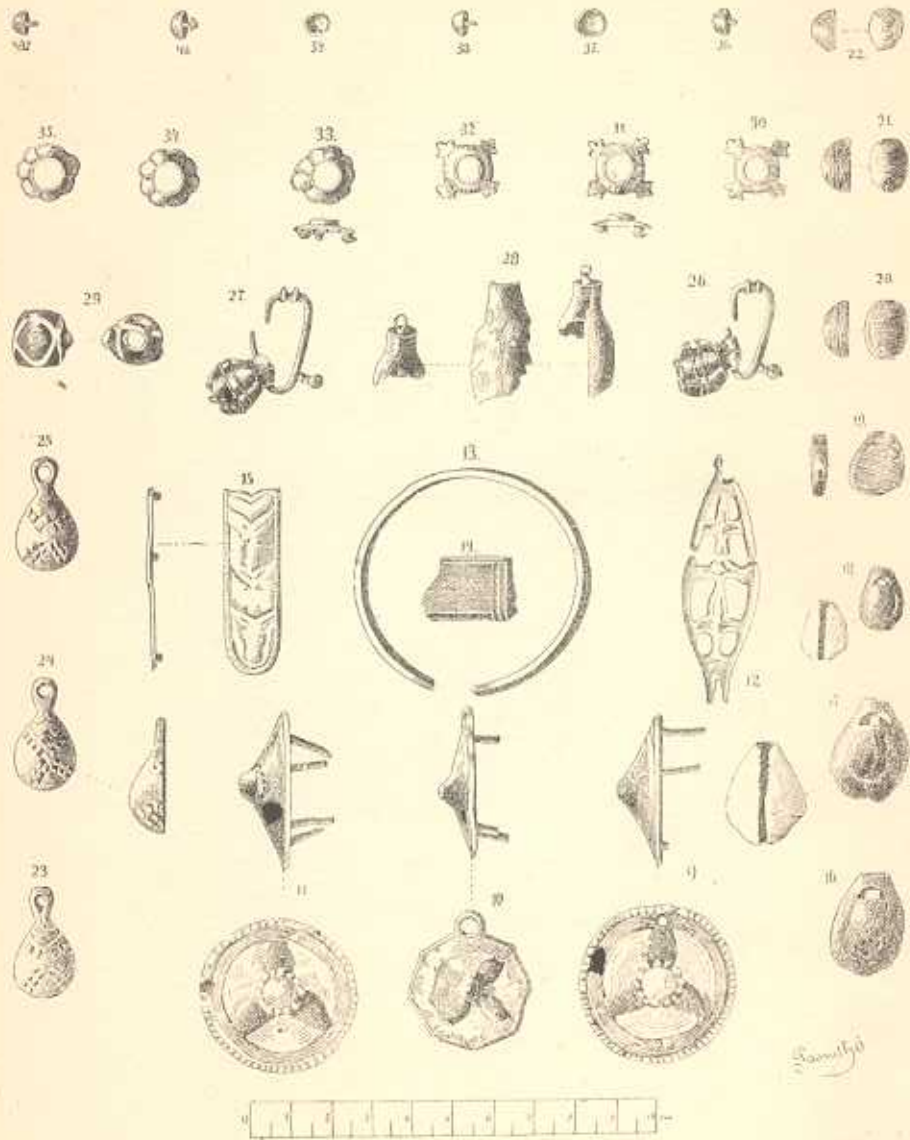
A fegyverzethez tartozik még a lándzsa és a nyíl, mind a kettőnek vasa többnyire levélalakú, az utóbbi néha szárnyas. A puzdrának, íjnak és paizsoknak semmi nyomát nem találták az eddig felásott sírokban, ezek valószínűleg fából és bőrből készültek, melyeket a föld sava felemésztett. Teremián találtak finomabb és durvább lenszövet-darabokat, valószínűleg a nő ruha maradékát. Ama korbéli írók tanúsága szerint a főemberek ruházatára sok arany ékszer volt függesztve, mely csengetyű hanggal kísérte lépteiket.

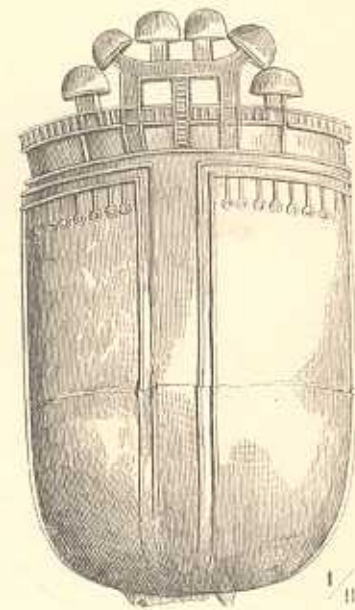
A galgóczyi fűvegylisz.

A szolyvai fűvegylisz.

A eszernai magyar pogányokról

A törtéti kazán.